

CONTRIBUȚII

LA

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

ÎN ȚARĂ ȘI ÎN STRĂINĂTATE

(1780—1830)

DE

N. IORGA

Membru corespondent al Academiei Române.

Ședința dela 9 Iunie 1906.

E mult mai mare de cum am putea crede numărul acelor fii de boieri, de boierinași, de negustori chiar, cari, în ultimii ani ai veacului al XVIII-lea sau în cele dintâi decenii ale celui următor, culegeau învățătura Apusului, fie în țară chiar, prin aducerea, în condiții destul de grele, a dascălilor de casă, pentru o singură familie iubitoare de lumină sau pentru mai multe, fie în străinătate, prin trimeterea pe mai mulți ani de zile a copiilor în acele locuri, unde puteau să deprindă limbile străine, «artele de agrement» și unele cunoștințe practice, dacă nu chiar un meșteșug intelectual, ca medicina și ingineria mai ales, avocătura mult mai puțin și mult mai târziu. Arhiva bogată a familiei Hagi Pop din Sibiiu dă și un mare număr de știri nouă cu privire la pătrunderea prin învățământ a cunoștințelor, modelor și idealelor europene.

Scrisorile privitoare la această ramură din dezvoltarea poporului nostru, pe cari le-am găsit în arhiva Casei Hagi Constantin Pop din Sibiiu, se vor împărți după cum ele privesc pe preceptori sau guvernante, ori băieții sau fetele cari se duceau peste hotare. Și scrisorile din această a doua categorie se grupează în chip firesc

după locul în care se făceau studiile: la Paris sau la Viena. La urmă, se vor da câteva cari privesc pe tinerii plecați pentru a învăța negoțul sau meseriile propriu zise.

Preceptori sau guvernante ; școlari români la pensioane străine.

I.

La o vârstă ce nu eră de tot fragedă, Barbu Știrbei, mare boier oltean, care apucase a fi înălțat la rangul de Serdar, cere, la 1780, vechiului prieten al familiei sale, Hagi Constantin Pop, să-i caute un dascăl de franțuzește pe care vrea să-l aducă în țară:

14 Septemvrie 1780. «B. Știrbei, Serdar[ar].» «Fiindcă prea dorescū ca să învățū carte franțuzască, și aici dascalū nu să găsaște, poftesc pă dumⁱ, pentru dragostea noastră, să puī sălință ca să-m găsaști un dascal franțuzesc, care să fie vrednicū la învățatură și să aibă toate cărțile ce sânt de trebuință, și, găsând de acolo, să tocmești dumⁱ . . . ; care să-ī dai pe anū pân în tl. 150, și, de nu va fi cu puțință . . . , pân în tl. 20, și pentru ale mănării ce trebuie, ca la un dascalū osăbit . . . , și-lū voi așeza în casă pun[ă], om pentru poslușanie să-ī daū, și, de nu să va găsi omū cu capu, măcarū și căsătoritū să fie, și va pofti ca să vie cu soția luī aici, cu acest preț de tl. 200 . . . , și, cum zic, să le portū grija pentru ale mănării . . . Și așa socotesc că, vindū iute aici, să vor apuca și alții de învăț[ă]tur[ă], și să va mulțumi pentru căștiğū. [Cere răspuns în grabă.]

Iată acum o cerere pentru preceptorul sau guvernanta de care are nevoie o «coconiță»:

31 Decemvrie 1809. Δημήτριος Νικολάου Μημή. «D[u]m[nea]luī coconu Gheorghită Drugănescu, ispravnicu acestuī județ, are trebuință dă un dascal, sau dascalită măcar să fie, care să aibă știință și cu meșteșug ca acela să cante cu clavirul, voind a-l ținea în cas[ă], să învețe pă coconița dum[nealuī] . . . Cu glavirul . . . Să-l și tocmești dum[neata] cu anul, dându-ī pân la tl. 500 pă an Și, pentru șaderea, ar fi în casa dum[nealuī], fără de niē-o cheltuială.»

II.

Încă din 1793, Ilinca Jianu ținea la Sibiu, la o școală particulară, a vreunui Sas, pe fiul ei, Hamza sau Amza, desmierdat în Amzuță,

și la această dată, copilul fiind obosit de atâta carte «evropie-nească», ea și-l cere înapoi, așa nedesăvârșit cum va fi fost încă:

Caracal, 20 Iunie 1793. «Ilinca Jiianca, Păh[ărniceasa].» E bolnavă. A primit scrisori dela fiu, Amzuță, spuind «că i s'aū supărat acolò și nu poate a mai șădea la învățătură, și îmi hotăraște ca negreșit să trimiț să-l aducă». Trimete un fecior pentru aceasta, spre a-l duce la Râmnic. «Să-l pornești dum[neata] negreșit, să vie cu feçorul, de vreme că nu mai vâ să învețe.» Salută în P. S. și «Gh. Jiianu, Cluč[er].»

Ceva mai târziu, mănăstirea, «cloșterul» Ursulinelor din Sibiiu, care își înalță și acum, pe un deluleț din marginea frumosului oraș săsesc bine rânduit, namila de ziduri galbene și triste, adăpostia pe o școlăriță de peste munte, poate cea dintâi care fusese adusă pentru învățătură în aceste părți. Eră fata lui Constantin Varlaam, boier de frunte, purtat prin Rusia, trăit prin oștile împărătești, om foarte cum se cade și destul de influent ca să-și poată înjghebă pe vremea stăpânirii rusești dela 1806 la 1812 un adevărat partid, care se luptă cu al lui Constantin Filipescu (1).

Încă dela 8 August 1802, găsim o scrisoare cu privire la fata lui Varlaam, pe care tatăl său nu putea să vie s'o vadă, pentrucă «venirea Mării Sale lui Vodă [Alexandru Suțu] este să fie curând». Varlaam eră pe atunci numai Clucer; venise însuș la Sibiiu pentru a-și aduce copila.

Părinții trimiteau fel de fel de daruri Mariței și cocoanei Păunicăi, a Hagiului, care-i eră un fel de «conrespondentă». Încă în toamna acestui an venise la Sași și un școlar dela noi, fiul unui ginere al bogatului Vistier Hagi Moscu. Căci iată ce cuprinde o scrisoare din 29 Noemvrie a lui Varlaam:

29 Noemvrie 1802. «Costandin Varl[a]m.» Pentru sosirea la Sibiiu a fiului lui «Spătar Petrache, ginerile dum[nea]lui Vist[ie]r Hagi Moscu», «pentru învățătură». Și pentru «Marița, fii-mea», căreia-i trimite «nițele castane și rodii ce i să vor da ca să să bucure». Soția lui, Frusinica, trimite Păunicăi «doo testemeluri dă Țarigrad».

Cele dintâi vești dela școală erau bune. La începutul anului 1803 (scrisoare din 3 Ianuarie), Varlaam aflase că fiică-sa «aū trecut pă cele dă vârsta sa» și se bucură peste măsură; odată cu un

(1) V. ediția lui Constantin Căpitanul, pe care am dat-o, p. XXXII și urm.

«tulpan de roche» și «o gevea» pentru Marița, el trimitea deci, la 9 Maiu, și un șal frumos răsăritean, un «chismeriū», stariței, «mater Rozalii», scuzându-se «că nu puteam să gășesc cu fața ăa cerută».

Dar, aproape în acelaș timp, el primi înștiințarea că «matera Rozalii» a murit, și, scriind la Sibiu (18 Maiu) pentru «un grădinar bun», el întrebă încă «de s'aū așăzatu altă călugăriță la mănăstire».

Peste câteva săptămâni, Varlaam primi apoi o lungă scrisoare franceză dela călugărița de Ghigi, care-i arată adevărata stare de lucruri, lenea și relele apucături ale «coconiței», pe care această-laltă «materă» o înnegriă după puțină pentru ca să i se dea, împreună cu răsplata cuvenită, misiunea de a îndreptă pe micul monstru neastâmpărat:

12 Iulie 1803. De Ghigi către Varlaam. A neglijat vizita la ea când și-a pus fata la mănăstire. «Je vis votre fille à regret confiée à une religieuse chargée de 30 demoiselles, hongroises et grossières, à l'exception de quelques-unes de condition, qui m'avoient été confiées en particulier. J'ai vu, avec douleur, croître et embellir dans les defautx qu'elle avoit apporté et en gagner bien d'autres.» Superioara cere să aibă preparatoare. In vacanță, «votre Mimi prend du temps pour se vautrer par terre, se déchirer et se salir à faire peur.» Se oferă ca preparatoare (și pentru italienește); va locui cu ea. Altfel, nu-i dă nici lecții de franceză. Listă de păcate: face mutre, țipă, dă cu picioarele și cu coatele, părește și minte. «Pour ce qui est de son physique, elle affecte une voix roque et masculine, par ce qu'elle n'ouvre la bouche que pour gronder; a un ventre énorme, ne portant pas de corset, et le corps d'un petit crapeau.»

Ea o va lecui de toate. «Jusqu'ici votre demoiselle a très mal appris l'allemand, parce que les demoiselles avec qui elle s'exerce, s'amuse à la faire parler hongrois et valach, de sorte que quelquefois un seul de ses mots, farfouillé, participe d'allemand, de hongrois, de valach et françois.»

La 18 Iulie, Varlaam arată lui Pop că primește condițiile călugăriței cu privire la «broasca» de Mimi.

Știa că «învață bine, atât nemțește, cât și franțozește. Iar pentru limba franțozească îm scrii dum[neta] că este puțintică discolie (1), fiindcă mai era și alte copile de grofi, dă învață tot la această dăscăliță, și le-aū luat

(1) Greutate.

părintii, rămăind numai Marița, fii-mea, și cum că dascălița nu să ajunge cu cheltuiala, ca să plătească costul ieii; ce, dă voiū voi ca să mai adaog pe un anū florinți 120, afară din plata eii ce are pă lună un galbinu, să înștintez. Prea bucuros am priimit ca să plătesc acești florinți pentru ca să procopsească copila spre învățatură, și, fiindcă în anul trecut am încheiat socoteala plă-tind și câte un galben pă lună pentru clavir și jocuri, care acestea nu le-aū metahirisitu copila, să să prinză acești galbeni într'acești 120 florinți. . . Am priimit și dă la dascălița o carte cu care foarte mult m'aū întristatu, scriindu-m pentru copilă că nu-ș are creșterea cu orânduială bună, că, în loc dă a părăsi năravurile cele firești ce poate să le fi avut, le-aū mai înmul-țitu; care scrisoare iată o trimiseiū dum[ita]le, spre mai bună pliroforie. Pentru care mă rog dumn[itale] să binevoești a otcărmui pă copilă ca să nu rămăe cu vre un nărav, de vreme ce eū mai mult pentru unele ca acestea am înstreinat-o, ca, părăsind orice nărav firesc, să să procopsească și să învețe, și să am laudă în Țara-Rumănească, că nu i-aū fost strădaniia în zadar, și, mai vārtos, să mă îndăstulezū dă bucurie auzind că o laudă lumea dă pro-copsită și înpodobită cu toate cele bune lucruri, iar să nu fie pricină lumi dă categorie. . . Pentru clavir și jocuri, când va fi vremea dă a învăța, să va pune, iar acum să învețe mereū la carte. . . Cartea către d[u]m[n]ei Madam Ghiți, o lāsaiū dāsdecetluită.»

Gāndul i se lāmurește și mai mult într'o a doua scrisoare:

București, 25 Noemvrie 1803. «C. Varlaam.» Poate învăța și clavirul fiică-sa. «Mai vārtos franțozește vāz că nu-m scrie nimic, și am socotitu că pă semne la mănăstire nu este dascāl franțozesc.» Să deprindă și «jocuri și cusătură» (1).

La 16 Iulie 1804, Varlaam, mulțāmit, recunoaște îngrijirea ce se dă fetei lui, care i-a scris nemțește și «sfranțuzește», «trimițāndu-ne și niște lucruri făcute dă māinile eii: poate socoti înțelepēunea dum[ita]le cătā buc[u]rie aū luat suflet[ul] nostru». Trimite «acest tulpānaș la dumn[ea]ta ca să-i faci o haină». El făgāduiā să plătească banii pentru întreținerea ei, după ce va mātui cu lucrul caselor.

La 22 Fevruarie 1805, însă tonul e altul. Amintind datoria: «o bagatelă ca ācāsta», el scrie: «Pentru copilă, am întreat pă toți cei ce vin dā acolo

(1) Peste cātva timp, la 2 Decemvrie, el scrie pentru alt scop. Refuzase Pop a-i impru-mutā 20.000 lei, pentru că alții din țarā nu-i plătiserā, ci se purtaserā «cu varvarotita» (barbarie). «Are nevoie și «cu zidirea caselor». Cere și mai puțin.—Pentru aceea și zābo-vește el, la 13 Ianuarie, 1804, plata către «dum. mātara cālugārița».

dă vorbește franțozește, și toți îmi spun că habar n'are dă limba franțozească, fără dă numai nemțește vorbește. Apoi este știut dum[italic>] că toată epimelia noastră (1) este dă cele ce să politefsăsc, adecă limbă franțozască, clavir și celelalte, și dă cea nemțească nu este atăta ananghi (2); mai dăunăzi iarăș văz că-m scrie ungurește. De care nu numai că nu este dă nici-un folos, nici să înțeleagă nu face trebuință: vream să scriu și călugăriți i copili, ca să pue silință franțozească i celelalte ce i să cuvine unei fete dă boer; iar dă ungurească nu face trebuință... Boer[i] care aū fost la Sibiiu, îmi spun că habar n'are copila dă franțozește.»

Ca pedeapsă, el nu-și plăti datoria pentru «procopsania» fetei nici în Septemvrie, când făgăduia să vie însuș la Sibiiu spre a pune la cale toate.

Până în Martie 1806, când un școlar dela Sibiiu, fiul Serdarului Roșca, aduse alte știri, fata înnaintase mult însă:

A primit scrisoare dela fiica lui «cu fiiul dumnealui Sărdarului Roșcăi, în care îm scrie nemțește și franțozește. Și, cât pentru nemțească, văz că e binișor scrisă, iar franțoziască nu e dăschilinită, frate, ci să vede că, saū n'aū dascăl bun, saū că nu învață nici dă cum, saū că nu pune silința. Și mă rog, frate, toată silința să-î fie pentru limba franțozască și pentru clavir, că, cât pentru nemțească, audū că vorbește binișor. Scrisorea o văz bunicică. . . Să fie și spre lauda școli, aici, în Țara-Rumânească: văzându-o pricopsită, să îndemne și alți boeri să-și trimiță fiicile sale acolea.»

Boala și ducerea la țară împiedicată și acum venirea lui Varlaam, care trimitea, în Iunie, fără a plăti, o scrisoare «dela Mortard dascălu» către fetiță.

Mai departe nu știm cum a mers cu școala ei sibiiană Marița sau «Mimi» a lui Constantin Varlaam.

III.

Tot din Caracal, de unde plecase la învățătură Amzuță Jianul, fu adus prin 1803 Dincă, nepotul lui Constantin Brăiloiul, care, acesta, scrie astfel la 9 Martie 1803:

(1) Grija.

(2) Nevoie.

Pentru școlarul din Sibiiu, și datoria de 1000 de lei ce are față de el Episcopul Nectarie de Râmnic, pe care să-l împlinească: îi propune «o partidă». Pentru ce are de făcut la biserica Obedeanu: «2 sfejnice mari, 2 mici, de alamă, 1 clopot..., doao mici de lemn la iconostas, 4 feară la candile, iconastasu, acelea le-am poruncit, serafimi, odăjdii; voi vedea de voi găsi o haină de ștofă.»

Școlarul stăteă în casă particulară, cu dascălul său de acasă, poate Grecul Hristodor :

6 Iulie 1803. «Const[an]d[in] Brăiloi[ul].» «Pentru nepotu mieu Dincă, copilu ce-l am la școala grecească de acoloa, și mai mult lăsat ca să învețe și nemțește, fiindcă-mi scrie dascălu Hristodoru că acum, la sfârșitul luni aceștiia, este să plece de acoloa, și-ș cere simbriia ce mai are a lua, și plata dascălului nemțescu, ce zice că aș plătit de aș învățat copilu... Să binevoești a tocmi dascălu cel nou, să ție copilu în cas[ă], cu mâncare și odihna lui.»

Peste câteva săptămâni însă, tânărul Brăiloiu eră strămutat la Viena:

Craiova, 10 August 1803. «Cost[an]d[in] Brăiloi [Paharnic].» «Pentru Dincă, copilu ce-l am acoloa... Fiindcă am socotit că la Vighena poate procopsi mai bine, și fiindcă merge dum[nealui] finu chir Dimitrie Mihalea Dimu, m'am rugat la d[um]n[nealui] să-l ia asupra d[um]n[nealui], să-l așeze acolo să înveț[e].»

Acest Dincă nu trebuie confundat totuș cu Costache N. Brăiloiu, care merse și în Elveția și ajunsse unul dintre cei dintâi juriști vrednici de acest nume ai țerii noastre (1).

Și la Viena tânărul Dincă eră lăsat însă în sama lui Zenobie Pop:

28 Februarie 1810. «Const[an]d[in] Brăi[loiu].» Pentru «nepotu-mieu Costaiche, că eu l-aș fi recomandarit la Popazoe prin Preasf. părintele Episcop Sevastis (2) și pretenderesești pe Costaiche a-l avea spre purtarea de grij[ă] și învățătură... Nu cunosc pe omul acesta. Dar, socotind că poate să învețela dănsu, de aceia am poftit pe Preasf. Episcop Sevastis de i-am scris. Eă, omos (3), copil[ul] ăl am afierosit în mâinile dumi[tale], și dum[neata], la cine vei găsi cu cale, la

(1) V. Hurmuzaki, X, p. 656.

(2) Dionisie Lupu, apoi Mitropolit.

(3) Inșă.

acela să va da spre învățătură, câte să cuvine și sănt de folosul lui. Îi va trimite dela București două șaluri: «de să va putea a le lua mihaiar-pazar, adec[ă] să te trimiț să le vez, și, de-ț vor plăcea, le vei oprii; atât numai, d[u]m[neata] vorbește cu vameș[ul] Meteș, să nu le poprească la vamă când le-oî trimete. În această săptămână am avut nunt[ă]: am însurat pe Titu Bengescu, copil[ul] cel mai mare din doi fraț ce e-î văzut, cu o nepoat[ă] a mea fica Cluč[e]r[ulu]i Corniț[ă], care ai văzut-o și la masă, când mâncau cu toț[i].»

București, 17 Iunie 1810. «Cons[tan]d[in] Brăiloiu]. Pentru nepotu mieu, mă rog să-l iubești, că este copil sărac, și să-î dai porunc[ă] să să silească[ă] la învățătură: nu știu pentru elinică, cum va să rămăe treab[a], că acoloa nu crez să fie dascal.»

IV.

Alt boier muntean, Oonstantin Otetelișanu, își ținea fetița la *cloșter* în 1807, și trimesese la o școală din Sibiu și pe fratele soției sale, un fiu al Clucerului Argetoianu, precum se vede din lungă și interesanta scrisoare, cu data de 5 Iulie, care urmează:

5 Iulie 1807. «C[ostan]d[in] Ote[te]liș[anu] Cl[u]č[er].» «Cu mila milostivului și marelui Dumnezeu, care ne ceartă, iar morțai nu ne dă, Turcii din toată țara s'aũ tras pã la găurile lor, și bine ne încredințază de la multe părți că, cu adevărat, pacea s'aũ săvârșit și Bunăparte, ca un plirecsusios (1) din partea Turchii, aũ dat aceste țări a rămănea supt ohabnică stăpânire a prea-puternicii Împărății ai Rusii. Și să ne învrednicească Atotputernicu să fie adevărată pacea, să ne mai vedem pe la pustiitele cășcoare. Astăz luoai știre ca și Mării Sale lui Vodă i-aũ venit împărătească[ă] poruncă să vie la București, și să aibă oblăduirea țării cu desăvârșită stăpânire, și cel mult până în cincî-șasă zăle sosește în București... M'aũ mutat cu isprămniciia la sud Meh[e]d[in]ț, după ce le-am îndreptat județul Vălci, că erea cu totu spart: acum să le încheg și județul Mehedințului, fiind de tot prăpădit. Cu numele vrednicii mi-am găsat beleao, dar ce să fac? Trebuie să muncesc, că am casă grea... Copilița o să lăsăm acoloa la cloșter, precum și pã copilu răp[osa]lului socru-mieu Cluč[e]rului Argetoianu, care îl țanem noi, iarăș o să rămăe acoloa la învățătură. Să povățuești dum[nea]ta pã Zmărăndița, și să s[ă] aducă și dascalii înaintea dumitale ca să s[ă] facă cu dănșii învoială în scris, și cât să va putea mai

(1) Plenipotențiar.

ușor, că și eu mă aflu cu destule cheltuială însărcinat, dar pentru folosul lor trebuie să sufer și cheltuială, și dorul lor.»

Un al treilea boier, Pană Costescu, ținea la *cloșter* două nepoate ale lui :

31 Iulie 1808. «Pah[arnicul] Pană Costescu.» «Socoteala banilor ce s'a dat pentru copile la cloșter.» Pomenit fratele său, Costandin. Una din fete, Marghiolița, îi scrie nemțește, la 23 Decemvrie 1807.

Iată ce instrucții dă el la 2 Iunie 1809:

«Să pui copilele mele a face ceva spițuri mai frumoase și, ce să va cheltui, va răspunde dum[itale]. Câte odată, mai rar, când vor vrea copilele ca să-ș cumpere câte cevaș, să le dai câte patru, cincî nemțești, ca să să mai răsfețe și ele, să nu să întristeze,—că acum nu poč să le scriu des.»

Abiă peste un an, altă scrisoare dela boierul Pană :

10 Noemvrie 1810. «Paharnicul Pană Costescu.» Intreabă de nepoate, «și dă, urmează și Elenca la învățatură ca sufletul mieu, Marghiolița. Pe care dum[neata] sărutându-le, să le spuî că le rog să să silească ca să învețe tot ce să cade, fiindcă să apropie acum, dacă va vrea Dumnezeu, dă vară să viū să le iaū.» Salută și pe «mater Anghela», «Sfinția Sa». «Dosebit, iarăș, fiindcă, când era cocoana Marghiorita acolò, s'a rugat copilele ca să le fac scurteicuțe, iat[ă] că făcuî și le trimiseiū; ci să le poarte săn[ă]toase. Iat[ă] că le trimiseiū și câte doi galbeni, ca să aibă să-ș ia câte cevaș.»

Peste alți doi ani (14 Octomvre 1812), el trimitea acum să-i aducă înapoi «copilele». Dar pe urmă el zăbovia întoarcerea lor pentru August 1803. Până atunci (16 Decemvrie) le dădea de lucru astfel:

«Trimit această cutie cu petecile dă stambă acolea, la cocoana Păunica, ca să le dea în cloșter, rugând pă mater Anghelina ca să pue copilele să facă dănt'rânsele doă cearșeafuri de învălit așternutu, dă către patru coți dă lungu, și iar dă patru coți și dă lat, care petecile într'o legătură sânt o mie.»

Bătrânii trebuie să știe de rostul acestor bine crescute domnișoare, Marghiolița și Elenca, nepoatele Costescului.

V.

Ele avuse drept colege de școală și de internat pe o protejată a Mărioarei Roset, care scrie astfel, la 20 Iunie 1812, iscăbind grecește, «pentru o copilă anume Frusinica, care este în cloșter, fiindcă vine maică-sa acilea».

Și o străină așezată la noi, barona de Montesquieu, își trimisese un copil la Sibiiu:

«Creouleste, le 12 avril 1814.» «La B[aron]ne de Montesquieu». Avea un copil la învățătură în Sibiiu. «Il oublioit même sa langue maternel[le].» Pe dos și numele lui «General Belleval.» (1)

Ba până și negustorul Băluță Ioan își avea fetița la *cloșterul* sibiian, în 1818:

27 Maiu 1818. *Μπαλοῦτζα Ἰωάννου*. «Însemnez dumneata un lexis (2), ca cându n'ai fi măicuță de copii... Nu pot răbda ca cei vechi... Și la clavir mă rog ca să i să arate călugărița, ca, de va fi vre un dascăl să învețe pe alte copile în cloșter, să-l tocmească să învețe și pă copilă, iar, cându nu va fi învățându alte copile în cloștel, mă rog de a i să găsi un dascăl, și să i să tocmească pă trei luni a învăța-o, adecă până la târgu Sibiiului de Septembrie, și atunci, saū eū voi veni, cu ajutoru lui Dumnezeu, saū alt cinevaș de ai casi, și, văzându și eū că voește a rămănea, atuncea e prea pă lesne. Chir Nicola arată că i-ar fi arătat călugărița că de la împlinire anului primește și cu luna a i să plăti înnainte.... Așa mă rog i să va plăti și dascălului franțuzescū... Că este păcat să nu învețe claviru Zmărăndica... Să nu-i rămăe hatăru jos [unui prieten]... Mă rogu un dascălecī mai bun să i să găsească.... Avea cincī rochiī, deosebit de materiia ce am trimis-o pe urmă... Mă rog, cocoană Hagico, să faci bine ca să poruncești de a să găsi un dascăl a să tocmi de a învăța pă copilă și jocuri, și să va tocmi pă trei luni, dar mă rog ca de loc să i să tocmească un dascăl de a învăța-o să joace ca să poată învăța fo trei, patru jocuri... La clavir și jocuri, mă rog să înceapă a învăța.»

(1) V. asupra-i: *Acte și fragmente*, II, tablă.

(2) O vorbă.

VI.

Încă odată o odraslă de a Brăiloilor se întâmpină în Sibiiu pentru învățătură la 1821. Eră Costache, nepotul văduvei Smaranda:

[Craiova] 17 Decemvrie 1821. «Zmaragda Brăi[loiū].» Pentru a se cumpără cărți copilului Costache, care și le-a pierdut în tulburări. Pomenită fiica ei, Maricuța.

Pe atunci Costache, vreun școlar de al lui Lazăr, eră încă în țară, dar revoluția îi stricase toate rosturile.

Această scrisoare a Smarandei e de pus în legătură cu următoarea:

Craiova, 3 Ianuarie 1822. «Nistor Pavlovici.» «Cocona Zmaranda Cornițoia (1) să roagă, fiind că-i trebuiesc niște cărți pentru copii dum[is]ale, ce-i are acolo», să caute ce le trebuie.

În 1822 însă, Smaranda trimite pe Costache la școala Sibiului:

[Craiova], 27 Octomvrie 1822. «Zmaragda Brăiloaica.» Și-a adus nepotul Costachi; nu-s dascăli în țară. La Sibiiu ar fi «o școală foarte minunată, dă ori ce învățături». Il trimite, «și, avându-te pă dumneata, nu va simți că este dăpărtat dă brațele părintești, și îi să va părea că este tot ca cu mine». Trimite și 600 de lei. Și ruda, Gligorie Benescul, îl va supraveghea. Dar să aibă grijă și el, Pop, «pentru că prea bine știți dum[nea]ta lumea noastră cum este.» Află că dascălul are 65 de zloți pe lună, iar «Grecu» 20.

Costache își află rostul acolo, și mătușă-sa scrie astfel, la 20 Ianuarie 1823:

Îl roagă pe Pop «de a-țu face pomană de a cerceta pă nepotă-mieū Costache, și de a-i da și bani, că-mi scriia Grigorașco Benescu că, din bani care să trimisase poliță prin dum[nea]ta, numai treizeci daları (?) avea, și-m scriia că copilului nu i să făcuse orânduială, că i să da 3 crăițari pă zi, ca să-și ia orice [va] pofți, cum și șiase crăițari pentru biserică, că așa aū și ceilalți copii. Care m'am mirat, că aū avut toată voia dela mine a la stoc (*sic*) acestea toate, luindū și bani dela dum[nea]ta... Auzu că Gligorașco Benescu să află la București, și nu știū cine aū rămas în locul dum[itale] a le

(1) A lui Cornea, Corniță Brăiloiu.

săvârși acestea toate, și sânt la grijă că copilul nu va fi având cele trebuințoase... Știi că e copilul săracu, și mă știi și pă mine că n'am nici-o mângăere decât atâta clironom în casa mea.»

Apoi:

18 Martie 1823. «Zmaragda Brăiloaica.» Trimite bani pentru cheltueala și «hainele nemțești» ale «copilului», nepotul ei.

Abiă la 13 Fevruarie 1824, Smaragda Brăiloaica își aduce acasă nepotul, gata procopsit.

VII.

Din partea lui, Nicolae Brăiloiu ar fi vrut să-și crească fata la *cloșter*, dar auzi că școala de acolo ar fi în decadență:

Craiova, 18 Septemvrie 1822. «Nic. Brăiloi» către Păunica lui Hagi Costandin Pop. «Multă dorire avem pentru copila noastră cea mare, a o împodobi cu învățatură dă limbî striine, și am voi să o trimitem acolea la cloșter, fiindcă astă dată aici în țară ne aflăm lipsiți cu totul de dascalî; dar din mulți am auzit cum că nici-o orânduială bună nu are acum cloșteru ca mai înainte, nici rod bun de învățatură nu dă... Ce să fac?» Dacă nu e bun cloșterul, «te rugăm pă dum[neata] să binevoești a ne găsi o gubernată, care, dă va fi cu puțință, să știe franțuzește și nemțește bine, atît limbă, cît și carte. Și, de nu să va găsi să știe amândoaă limbile, să știe măcar numai nemțește; atîta numai, să fie femeie matoră și cinstită, ca să dea creștere bună copiliî; care putem să o avem și la celelalte doaă copile mai mici.» Ce ar cere?

Nicolae Brăiloiu își dădù însă la noua școală a lui Trautmann, făcută și în vederea vecinătății noastre, pe doi din copiii săi:

Craiova, 5 Noemvrie 1822. «Nic. Brăiloi.» «Lipsa ce avem de dascalî într'acasta vreme aici în țară, ne aũ sălit să depărtăm copii de lângă noi, și, auzind cum că acolea în Sibiiu s'au deșchis o școală cu dascal grecesc, franțozăsc, nemțesc și talienesc, trimitem și doi copii ai noștri acolea la școală, spre învățatură.»

13 Ianuarie 1823. «Nic. Brăil[oiu].» Să dea banii din vânzarea rămătorilor la cheltueala copiilor. Li se luaseră pălării, «o vioară bună», «un căsornic de puzunari», de 30 de zloți.

16 Maiu 1823. Acelaș. Află dela copii că «dascalul Antonie Grecu [v. mai de parte], neputîndu-să uni întru toate cu ceilalți dascăli ai școalei, a fugit din școală... Cele ce să urmează între dascăli nu sînt de suferit, și în zadar îș pierd vremea aceea, și altele; care nu crez a fi adevărat, fiind dum[itale] cunoscut ha-ractirul dascalului Trotman și silința ce are către ucenicii la învățatură, și, spre a mulțumi pe părinții copiilor; ei mai mult pocî zice că și dejghinarea dascalului Antonie este chiar dintr'a sa nestatornicie și ușurința minții lui... De aceia scriu copiilor această alăturată carte cu dojanire...» Să asculte pe Trotman, «urmîndu-ș cursul învățături la celelalte limbî streine, căci noi mai mult pentru limbile acelea i-am trimis acolea, iar nu pentru grecească. Cu toate că dum[nea]lui Sărdariu Costandin Lazaru îm serie că ar fi venit alt dascal grec, de la Brașov, care ar fi fost și la școala Bucureștilor, și priimește a să așăza în locul lui Antonie la școală, dar, și de va lipsi dascalu grec, socotesc că cu această nu să va strica sistima școalei.» Ori cum, să spună ce este.

26 Maiu 1823. Pentru plata ce e de făcut la dascăli. «Mă rog să ne înștiințat de s'aŭ potolit turburările ce aŭ fost pricinuit dascalu Antone în școală, și de s'aŭ pus iarăș în bună orânduială, că sântem îngrijaț.»

4 Iulie 1823. Eră acum alt dascăl, Costandin, căruia i se daŭ 50 de zloți pe lună.

Și Zoiț[a] Brăiloiu scrie, la 31 Ianuarie 1823, pentru plata dascălilor dela «Traotman».

București, 15 Martie 1823. «Nic. Brăil[o]i.» «Copii îm scriu cum că aŭ cam înpuținat hainele, și acum să apropie și sfintele Pașii.» Să dea 100—200 de zloți în hârtie dascalului Anton Grecul pentru aceasta. Să fie «de anghin (1), ca să fie mai ușoare de vară, și să și spală: poate să li facă și câte un rând de postav, pentru sărbători, de să vor fi înveichit cele ce aŭ avut de aici; însă postav[ul] să fie până la zece sloț cotu, că nu mai scump, căci vremea și starea țări noastre nu ne iartă a ne întinde la cheltueli mari și de prisos.»

Alt bilet, la 15 Aprilie.

28 Martie 1823. Pentru «dascalul clavir-maister» al lui Costache. Să nu plece dascalul grec Constantin. Ceilalți sunt slabi. «Că rămănŭ numai cu o limbă, și, de vor merge și copii noștri, precum văz și pe alți doi, îmi este și rușine să zic că am avut copii la școală, de Evropa, și păcat și de cheltuiala ce facem!»

11 Aprilie 1823. Nu poate lăsă pe băiatul cel mare numai cu dascalul grec.

(1) Fr. nankin?

«M'aŭ încredințat unii din prietini că la școala săsească de acolo ar fi profesori foarte procopsiți, atât la limba nemțească, cât și la cea franțuzească, și la mathimatică, care ar fi paradosind și elinică...» I-ar da acolo, pe vre-un an și jumătate, «ca s[ă] să înaputerniceze la limba nemțească și franțuzească, și să învețe și ceva mathimatică... De nu va fi și dascăl franțez, numai pentru limba nemțească iarăși nu poe să-i las acolo.» Să caute și gazdă.

Craiova, 18 Aprilie 1824. «Nic. Brăiloi.» Pentru cazul lui Antonie Grecul. Eră «dascăl franțez, pentru copiii de acasă, mai ales copila cea mare, care are și începere bună».

Craiova, 25 Aprilie 1824. Νικόλαος Πρατλώης. Școala din Sibiiu a lui «μονισιὸ Τραούτμαν» s'a desfăcut: unii din elevi merg în Germania-de-sus, cu dascălul lor C. Clonaris, alții la Viena, alții în țară. El vrea să-și trimită fiii în Viena. Dar costă pe an la 600 de fl. de hârtie. În starea actuală a țerii, nu-i poate aduce cu studiile întrerupte. Păcat și de sârguința lor! Îi va trimite la Viena ca să învețe grecește, nemțește și franțuzește. Unul din copii e de 15, celălalt de 11 ani. Ar dori, așa fiind împrejurările din țară, ca Pop să înainteze cele dintâi cheltueli. Poate să-i și amaneteze o moșie, pe cei trei ani ce vor sta copiii. Dacă nu poate așa, să le afle la Viena un dascăl cum trebuie, bun pentru franceză, germană și italiană, și chiar științe, dându-i până la 3.000 de lei pe an. Va veni în țară pentru trei băieți și trei fete, din cari trei sânt de vrăstă. Va sta în casa lui cu o slugă, va fi la masă și va putea da lecții și aiurea. Are dascăl grec foarte bun. Cere un Cod Napoleon. Trimite o scrisoare a lui Petrache Poenaru.

10 Maiu 1824. «Nic. Brăiloi.» «Aproape doo luni este de când am scris dum[n]ei cocoani Hagiicăi, rugându-o să binevoiască a osteni să cerceteze dascăl dă l[a] școala săsească de acolo, ce învățături pot[e] să dea copiilor și în ce limbă, și de pot avea și dascăl franțaz, ca s[ă] știu ce s[ă] fac pentru copii noștri.» Cere știre.

Astfel are cineva, prin scrisorile lui Nicolae Brăiloiu, toată povestea școlii lui Trautmann, așa de iute risipită prin neînțelegerea fără leac dintre Grec și Sas.

VIII.

La Trautmann învăța și Costache, fiul lui Nicolae Glogoveanu:

[Craiova], 23 Octomvrie 1822. «Nicolae Glogoveanu.» «Să trimiți pă un omŭ al dum[ita]le să cheme pă dascălu Treutman, la care este fiu mieŭ Costachi

în cortă, la dănsul, și la învățătură, și să i să răspunze banii ce prină chir Dumitraiche îi trimiți.» Să plătească și lui Anton, dascălul grecesc.

După desfacerea școlii, Glogoveanu voi să aducă în țară și pe unul din dascălii ei :

[Craiova], 20 Iulie 1824. «Nic. Glogoveanu.» Ar vrea să tocmească în țară pe Gerzen, ajutorul lui Trautmann, și pentru fiica sa Marica. Îi va învăța franțuzește și nemțește. Va avea odaie, lemne, lumânare. Dă și 1000 de lei turcești pe an.

Fata va fi căpătat alt preceptor, dar băiatul rămase în Sibiiu, unde-l aflăm peste trei ani:

Craiova, 27 Februarie 1827. «Nicolae Glogoveanu.» Ca «gura adevărului», să-i spue cum i se poartă fiul la Sibiiu. «Este așăzat? Prohorisește la învățătură? Să folosește cevaș după suma banilor ce cheltuiesc? Poartă asupra-și rușinia înțelepților tineri? Aă dobândit vre un dar de cele bune ale Eoropii? Saă că cheltuiala ce o fac, este zadarnică, saă că s'aă abătut la vre o netrebnică faptă a desfrânări și spre catigoriia-mi; căci Eoropa întru adevăr are bunătăți multe și lesne dă învățat, însă la cei vrednici și râvnitori; are *omos* [=însă] și multe, nenumărate cusururile, pentru cei leneși și porniți în dăsfânare. Ci ființa adevărului să mă înștiințezi, că fără răbdare sănt doritor a afla, ca un adevărat fiu ce-l am, în care mi să rezămă toată nădejdea parigorii (1) bătrâneților mele.»

În acelaș timp cu Brăiloiu și Glogoveanu își dădă copilul la Sibiiu și Gheorghe Bengescu. Il chemă Grigorașcu, și Costache Glogoveanu îi veniă văr:

[Craiova], 22 Septemvrie 1822. «Gh. Ben[gescu].» «Aici la Craiova, din pricina vremilor, nu să găsescă dascăli, și ne aă rămas copii fără învățătură; ci am socotit că să-i trimiți acoala la Sibiiu.» Și pentru datorie.

[Craiova], 24 Martie 1823. «[Păharnicul] Gh. B[engescu].» «Te rog ca să binevoiești a da fiiu-mieū Grigorașcu tl. patru sute, ca să-ș facă haine nemțăști, amândoi dă Paști, că-m scrie că numai ieī săntū cu haine turcești, și le vine cu greutate la umblet.»

Craiova, 4 Iunie 1823. «Zmaragda Bengeasca.» Costache scrie de bani

(1) Mângâierii.

pentru dascăli «și pentru cheltueli». Trimete pe Log. Marin Giroceanu pentru aceasta.

[Craiova], 29 Aprilie 1824. «Gh. Bengescu.» Pentru ca să i se întoarcă Grigorașo și nepotul Costache Glogoveanu. Trautmann declarase că nu ține școală mai departe, «că-l supără la sănătate». Salutări dela Stăncuța.

[Craiova], 24 Maiu 1824. «Gh. Ben[gescu].» Mulțămeste pentru ajutorul ce dă fiilor. Ce a cheltuit «până la 6 de Maiu? Văz că-mi mai scriie de fiu-mieū Gligorasco, că are trebuință a mai învăța la dascălu Cost[an]d[in], cel nou venit.»

Despre acești copii vorbiă și Dumitrașcu St[an] Popovici, negustor din Craiova, la 18/30 Octombrie 1822:

Craiova, 18/30 Octomvrie 1822. «Dumitrașcu St[an] Popovici.» «Această scrisoare îi vine prin doi coconii ai dumnealui arhon Paharnicu Gh. Bengescu, carele îi trimitem acolo la învățătură de limba franțozască aū nemțască.» Să-i privigheze și ajute.

Ceva mai târziu, în 1831, avem scrisori grecești dela Mihalache Mano, care aveă un fecior la Sibiiu pentru limbi, și voiă să i se tocească și un dascăl de pictură. Copilul se chemă Dumitrache, și el urmă încă în primăvara anului 1832.

Români în Apus.

I.

În fruntea Românilor cari pe la 1800 învață la Viena, trebuie pus fostul ucenic al lui Lambru Photiades, Zamfirache al lui Hagi Constantin însuș. Dăm părți din scrisorile pe cari le îndreaptă de acolo către părinții săi:

Viena, 18/6 Iulie 1803. «Zamfirachi Con[stan]din Pop.» «Am învățatū limba și scrisoarea nemțască, asemenea și franțozește; am învățatū de a ținea corespondenția, socotelī, catastișă și orice altū este trebuinčosu pentru negustorie... Frate-mieū Dincă este încă micū... Aerul cel stricatū al Beciului.»

Viena, 18 August 1803. «Zamfirache Con[stan]din Pop.» «Amū încă cevașī rămășiță dă învățătură aici, care să isprăvește către 12 orī 15 ale lui Septemvr[ie]... Puțina slăbiciune ce încă amū la piept.» Va merge până la Pesta cu Landu Cluceru. A mântuit studiile în mai puțin de doi ani.

Viena, 15 Septemvrie 1803. «Zamfirache Con[stan]din Pop.» A lăsat «sluga franțozu». Călătoria cu chir Lascari Lambru, o rudă a fostului său dascăl.

Ceva mai târziu, din București, 15 Februarie 1819, Maria Faca (Μαρία Φακᾶ), rudă a autorului «Franțuzitelor», trimite nepotului ei, Petru Cheseoglu, niște cărți la Viena, unde el învață.

Tot atunci, la 25 August 1821, o văduvă de medic, adăpostită la Brașov, «Efrosina dohtoroae», trimite și ea bani pentru Viena la «copilul mieu, Hariton Gheorghii».

Și cunoscutul mare boier grec, Velarà (Ἰ. Βελλαράς), trimite la Viena (30 Maiu 1824) un copil orfan de doisprezece ani, ca să învețe medicina, adresând, totodată, salutări rudei sale vieneze, d-rului Petrache Velaras.

II.

A fost vorba și mai sus de dascălul Antonie. Pe la 1822, înainte de a se asocia cu Trautmann din Sibiu, acest Antonie Stamatopol se află la Suceava, de unde scrie lui Pop, la 3 Ianuarie st. n., astfel:

Victimă a Turcilor, e fugat acolo, «dando qualche lezione in francese e nel disegno: ma non c'è di far nulla, poichè Sucsava non è che una scatola». Cere slujbă la el. Dăduse lecții fratelui mort al lui Zamfirachi Pop. Bătrânii Pop mi erano come genitori; eglino furono che mi mandarono a Crajova in impiego del Logofetto-Grande D. Bibesco. Queste lingue che possedo: cioè il greco, francese, italiano, tedesco, moldavo et illirico.»

După ruperea tovărășiei cu Sasul, el merge la Brașov, unde se află la 18 Aprilie st. v. 1827, stând la C. Vellarà, negustor. La această dată, el se oferiă ca dascăl la școala grecească din Viena.

Dar, neizbutind nici în această parte, el alergă la Făgăraș, unde, la 2 Iunie 1831, Antonio Stamatopolo scriă prosaic pentru «mostre de vini», ajungând deci misit de vinațuri.

Și alți Greci de acest fel se tocneau dascăli pe la casele boierești oltene, și avem astfel un răvaș, dela 18 Ianuarie 1814, al lui Γαβριήλ Ιερομόναχος και διδάσκαλος, care doriă să fie dascăl la negustorul Pavlovici din Craiova, pentru «științe, gramatică, poetică, logică, fizică și retorică».

III.

La început, Stamatopol fusese deci învățătorul acelor doi copii de boier oltean, cari erau să fie Vodă Bibescu și Vodă Știrbei:

27 Septembrie 1808. Δημήτριος Πιπέσκος. «De oare ce și fiul meu e lipsit de dascăl francezesc de câteva luni, căci s'a trimis înapoi ca neînvățat acela ce a venit întâiu și pentru că este acolo la Sibiiu un dascăl ce-i zice Stamatopolos, care nădăjduim să fie mai învățat în limba franceză; deci te rog să te îngrijești a mi-l trimete. Va avea de la mine și aceeași leafă ce avea dela cocoana Anica, adecă lei 500 pe an, și conac, să stea chiar în casă la mine, și hrana lui, după învoiala ce avea și cu cocoana aceea, căci cunosc scrisoarea lui de învoială, și, în scurt, orice odihnă și liniște, și, pe lângă aceasta, va avea la mine acel câștig mai mare, că, de oarece fiul meu de de dimineață până la prânz (ἀπὸ το πωρὸν ἕως τὸ γεῦμα) învață elinică, dascălul va fi slobod în acel răstimp, adecă jumătate de zi, să învețe alți școlari din afară francezește și nemțește sau vre-o altă limbă, și nu va fi îndatorit a învăța pe fiul meu decât de la amiază până sara. Iar, pentru cheltuelile drumului, i se va da chiria carelor cum se va învoi, până la Râmnic, iar, acolo viind, va află pe cumnatul meu, care este ispravnic, și el îl va îngriji cu toate cele de nevoie, și-l va trimete cu toată odihna aici la noi.»

Bibescu însuș învățase carte târziu de tot judecând după acest răvaș din 1790, când eră acuma Căminar:

Râmnic, 10 Ianuarie 1790. «Dim[ittrache] Bib[escu] Ca[mina]r.» Pop e un «vechiu prieten al taică-mieș... Să-m găsiți acoloa un dascăl care să știe talienește și francezește; numai să fie un procopsit și de ispravă. Și, tocmindu-l dumn[ea]ta (de va avea trebuință), să-i dai bani, atât pentru chieluială, cât și de a-ș cumpăra gramatică și alte cărți trebuințoase», și să-l trimită.

Peste mulți ani dela chemarea lui Stamatopol, Dumitrache Bibescu voiă acum și un dascăl de francezește, pentru copiii săi, cu ori ce preț:

13 Februarie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. «Marea aplecare ce am ca să dau o bună creștere fiului meu, care acum se apropie de vârsta tinerilor, mă face să fiu neliniștit și nerăbdător ca să am dascăli buni.» Cere acum a treia oară un dascăl de francezește. Să scrie și pentru cărți. Și P. S. grecesc.

4 Martie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. Dascălul frances face greutate. Ar fi de înțeles, fiind străin, dar nu vede că alții și-au făcut norocul? «Cari, după trei-patru ani, nu mai au nevoie să fie dascăli și folosesc (ἀλυσμονοῦν) foarte și țara lor.» A venit și un doftor pe un an. «Dascălul ce este la Anica, Francesul, ce l-au luat de acolo dela Sibiiu, e foarte mulțămît și ia atâția bani câți nici n'a visat, și, să-l gonești, nu se duce. Leafă are la noi întreită măcar, are casă și nici-o cheltuială.» Dacă nu-i ajunge leafa, să-i spue. Are jumătate de zi liberă.—Un P. S. românesc.

Răspunzându-i-se dela Sibiiu că dascălul se poate află numai prin luna lui Maiu, Bibescu recomandă, la 28 Martie, să i se ceară măcar «parola» că va veni.

Nici atunci însă el nu-l putu dobândi, și iată-l stăruind din nou pe la prieteni pentru aceasta:

30 Iulie 1810. Δημήτριος Πιπέσκος. «Având nevoie de un dascăl de franțuzește și știind că nu lipsesc de a veni în Sibiū, ieau îndrăzneala să-ți dau puțină turburare, rugându-te să-mi cauți unul. Am avut și pe alții cunoscuți (γνωρίμους) aice, către cari aș fi putut serie; dar, fiind înștiințat că nimeni nu poate judeca un dascăl ca d-ta, de aceea n'am scris altuia. Însă te rog să-ți ieai osteneala de a-mi face cunoscut întâiu dacă se află acum vre unul de neam francez, al doilea, dacă se află, ce leafă cere pe un an. E adevărat că aici sunt unii, dar eu, pentru mai mare folos, vreau să-l am locuitor în casa mea chiar. Însă va avea voe ca de dimineață până la amiazi să învețe alți școlari ce ar putea găsi afară din casa mea, cu leafă deosebită, iar pe fiul meu dela amiazi până în sară. Va avea odae deosebită, lumânare, lemne, slugă și va sta pretutindeni la masă cu mine; va avea orice liniște și odihnă și nici o pricină de nemulțumire din partea mea. Dacă va fi învățat și în științe, cu atât mai bine, și mai mult va fi prețuit de mine.»—Admirabilă caligrafie grecească.

După șapte ani de învățătură în sfârșit, tinerii Barbu și Gheorghe puteau să plece la Paris, și cel dintâiu sprijin îl cerea Dumitrache dela Zamfirache Pop, care «face parte din corul celor dintâiu Greci culți»:

Craiova, 26 Iunie 1817. Δημήτριος Πιπέσκος. Il cunoaște ca pe unul ce face parte din ὁ χορὸς τῶν πρώτων πεπαιδευμένων τῶν Γραικῶν. «Îți dau de știre că doi fii ai mieî, Barbu și Gheorghe, au plecat prin Viena la Paris ca să învețe.» Altuia ar trebui să-i spuie ce durere-i face plecarea; lui, om învățat, nu e de nevoie. Să le dea mână de ajutor, ca unor tineri καὶ πρωτοπείρους τῆς Εὐρώπης («și pentru întâiaș dată călători în Europa»).

Încă dela 10/28 Martie 1818, scrie și Barbu, care redactează și iscălește, în limba grecească: Βάρδος Στιρβαίτης. El mulțumește din Paris lui Pop, pentru că i s'au trimis scrisori dela părinți.

Avem (1) atestatul din 1819 al profesorului Thurot, care arată că Barbu Știrbei a urmat cursul său de filozofie. Între hârtiile Casei Pop găsim un bilet, purtând adresa «Rue de Seine, 68» și data 5 Februarie 1820, și în care Barbu scrie, iarăș grecește, despre afaceri și despre politică:

Pentru o poliță către Casa Rothschild, de 1.302 franci, și alta către Baguenold, de 119 franci. «De oare ce Împărații dela Troppau au să vie la Viena, cum asigură ziarele, te rog să-mi faci știre în grabă dacă Împăratul Alexandru a sosit, dacă comitele Capodistria îl întovărășește și câtă vreme e de crezut (πιθανόν) să petreacă acolo: mă vei îndatori foarte mult.» Pecete cu un S într'o ghirlandă.

Știrbei nu se gândia la întors, și tatăl său îi trimitea bani acolo:

București, 20 Aprilie 1820. «Dimi[trachi] Bib[escu].» «Mă rog să binevoești să-mi dai o pliforie curată, ce tropos să metahirisăsc pintru bani ce-î trimită pă tot anu la copii la Parij, că de aicea mi-î primește după cursul ce zicu că umblă la Parij, adec[ă] numai 13 solde frangu, și mi să pricinuește pagubă la scăderea banilor. Am întreat dă ai face poliț[ă] pă la Taligrad: la Parij mi-au zis că pot să-î gășăsc 14 până la 15 solde la frangă, și, când nu voi găsi altă efcolie (2) și mai cu căștig, așa o să facă.

«Barbuceanul îmi scrie dela Pariz ca să i să trimită în monedă, galbăni: prin d[u]m[nea]v[oastră] saă prin chir Mihali Scurtă, că-î cade cursul banilor cu multă mai puțin.» Dacă nu știe, să întrebe pe Zamfirache la Viena.

București, 4 Maiu 1820. «Dimitr[achi] Bib[escu].» Pentru «bani rămătorilor». A primit lămuriri pentru «cursul banilor Parișului, în ce monedă s'ar cuveni să trimită bani la copii, și, întâmplându-să să plece un om sigur al dum[nea]lui baronului Gheorghie Sachelarie la Pariși, am trimisă prin d[u]m[nea]lui galbeni, după cum m'ai povățuit d[u]m[neata],—că și alți prieteni neguțători care au avut știință, asemine au găsit cu cale ca și d[u]m[neata]; ci acum le-am trimisă pă 7 luni.»

Ei vor fi fost de față la examenul de doctorat pe care-l trecu, la 10 Iunie 1820, după anuniul tipărit, dedicat lui Capo d'Istria,

(1) Iorga, *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, p. 641.

(2) Indemânare.

ministrul rusesc, «Pierre de Manéga, avocat à la Cour Royale de Paris, de Bucharest (Dacie)».

Din scrisoarea dela 19 Octomvrie următor a lui Dumitrache Bibescu, se vede că Barbu fusese îngăduit să mai stea numai până în Maiu, pe când Gheorghe mai avea încă multe cursuri de urmat:

București, 19 Octomvrie 1820. Δημήτριος Παπέσκος. A trimis bani pentru copii prin polița lui chir Sakellario. Pentru schimb de monede. «Iată și scrisoare către fiul meu Barbu, și mă rog să am răspuns, pentru odihna mea. Cel mai mare fiu al meu, Barbu, eră să vié anul acesta (ἐφέτος), iar cel mic să rămăe, dar mi-au cerut voe să rămăe și el până la Maiu, pentru că e și vreme de iarnă și i-am scris să rămăe.»

III.

Și alți studenți români se întâmpină atunci la Paris. Astfel, la 4 Martie 1820, un D. N. Photilas trimite niște lucruri către Gh. Filipescu, în București. La urmă, se împărtășesc «Hagicăi» și salutări dela «Messieurs Philippesko», frații Filipescu, cari urmau școalele franceze.

Unul dintre Filipești, Manolache, plecase din Paris în vara anului 1822, și în privința călătoriei lui scriă bătrânul Γεωρ. Φιλίππέσκος (Iordache Filipescu), la 13 Iulie din acest an (1).

Manolache trebuise să plece dela școala lui Isidore Guillet pentru multele ciudățenii ce le făcea acolo, cu toată înfățișarea lui de băiat mare:

Paris, 18 August 1822. «Institution dirigée par Mr. Isidore Guillet, ancien secrétaire-interprète au Ministère des Affaires Étrangères, successeur de Mr. Le Pitre, rue Saint-Louis, No. 9, près la Place Royale, à Paris».

«Conformément aux directions qui m'ont été données par Mr. George de Philippesco, son jeune fils Manolaki est parti hier, 17, de Paris, par la malle-poste de Strasbourg, sous la surveillance de mon ancien ami, Mr. Courtin de Beaupré, ancien administrateur de l'Académie Royale de Musique de Paris, qui vous le remettra à Vienne . . . Mr. Coulin (2), envoyé par Mr. de Philippesco sera, proba-

(1) V. ediția citată a lui Constantin Căpitanul, p. xxxvi.

(2) Coulin eră întrebuițat pe atunci în Ardeal, de către boierii pribegi, pentru redactarea memoriului cu cereri de reforme către Rusia. V. Iorga, *Mărturii privitoare la Știrbei Vodă*, p. 227.

blement, arrivé de Cronstadt pour venir prendre ce jeune homme au nom de son père. Je vous prie d'avoir la bonté de recommander à Mr. Coulin de mettre beaucoup de douceur et de prudence dans ses manières avec le jeune homme, qui est très grand, très fort et d'une fort belle tournure, mais dont la tête n'est pas encore formée et le rend sujet à beaucoup de caprices enfantins. Néanmoins il nous a écoutés avec plus de docilité dans ces derniers temps, et j'espère qu'il est fort bien disposé à éviter toute occasion d'affliger ses bons parents.»

Pentru un student Costache Rasti, avem acest răvaș:

Pitești, 30 Dechemvrie 1820. Nicolae Rasti. «Să bine voiești a găsi vreun ocazion a trimite până la Căineni pă un văr al mieu, Costache Rasti, care vine dă l[a] Paris pă la Viena, unde l-au adresarisit baron Sachelarie dă l[a] Paris către cocon[ul] Zamfirache. Și, fiindcă la Noemv[rie] s'au pornit dă l[a] Paris, socotesc că până acum trebuie să fi sosit la Sibiiu (1).»

La Paris va fi învățat cu acel Vlădoianu, care trimite, la 1 Octomvrie 1830, din Pesta, două scrisori: una pentru tatăl său, alta pentru «Monsieur Stéréopoulo, à Kyneni». Carta de vizită a Vlădoianului se află între acelea pe care Pop le-a păstrat din călătoria sa la Paris și Londra, făcută în 1827.

Avem și doi Bălăceni, unul Ioan, în 1821:

Paris, 3 Aprilie 1821. *Ιωάννης Μεδελνιτζάρης* (?) [Bălăceanu]. Trimite portretul său și al fratelui, prin el, la București, «Vornicului Constantin Bălăceanu, iubitului meu părinte». — Grecește.

Altul e Ștefan, care se întâmpină și în 1824, când, la 9 Octomvrie, *Στέφανος Παλαζάνος* scrie, din București, pentru cărțile lui ce vin din Paris.

În sfârșit o scrisoare din Craiova, Noemvrie 1823, a lui Sava Ioannovici, pomenește pe «coconu Iordache Oleteleșanu, ingineriul», care trebuie să-și fi făcut studiile tot în Apus (2).

(1) La 15 Ianuarie 1821, Costache sosise, și Nicolae plătiă cheltueala. — Grecește.

(2) La 30 Noemvrie, se cere «Frankfurter Journal» pentru Serdarul Titul Bengescul și Slug. Dimitrache Cnezu.

Școlari de negoț și meșteșuguri.

Scrisori pentru învățătura negoțului sunt următoarele: Din Râmnic, la 25 Septembrie 1790, Nicolița Iovipale trimite pe fiu-său Nicolae la «Cluj», «să-l aibă pe boltă, și să-î fac[ă] orânduial[ă], să meargă și la școal[a] nemțască doa časuri, ca să învețe limbă și scrisoare, și, viind, vei vorbi și dum[neata]. Vei spune și la dum[nealui] dascalul Athanasie ca să-l dea în mână cumnatului... Pân[ă] atunci, mă rog nici la dascalul să nu spuî nimic, nici la copil.»

În August 1821 se află la Viena Hristachi Mladenovici, și din Craiova, la 5 ale lunii, tatăl, «Hagi-Mladenū Stoianovičū», scrie așa:

«Pentru fiul meu Hristache, carele să afla la Viena, supt aripa dumitale.» Să-î scrie ce a învățat, «și la ce îl trage inima, adecă ce meșteșug vrè să învețe». Să n'aibă frică de cele din țară.

Hagiul nu prea știă însă rostul învățăturii în străinătate, și la 9 Ianuarie 1822 el se încurcă astfel față de întrebările dascălului vienez:

«Fiindeă mă întreabă dascălul său [al lui Hristachi], ca ce meșteșug voesc ca să învețe, îi scriu că zugrăfia, cu toată că eu nu știu de aici ce meșteșugū este mai bun ca să poată a-și căpăta pâinea din toate zilele. Rămăne la marea bunătatea și evgheniia dumitali că, orice vei socoti și vei găsii cu cale a fii spre folosul lui, acel meșteșug mă rog a să spune dascălu[lui] ca să-l învețe, și va fi mare pomană dumital[e]» (1).

La 13 Aprilie însă, bătrânul își aducea fiul înapoi:

«Fiulū mieū Hristache aū plecatū de la Viena, și va fi și venit până acum la Sibii.»

Îl rechemase în Fevruarie, văzând socoteala de 1.344 fl. pe un an. «Apoi până la 3 sau pân la 4 ani eu m'am stinsū cu totul... Am și alți copii și fete mari, ci, decăt să mă rușinezū pă urmă, mai bine spuî înnainte, că pân acum cumū aū fostū voi plăti, iar de aici înnainte nu-m dă mâna să plătescū.» Cel mult, poate da câte o mie de lei. «Că eu în tot anu, acum la vremea asta, nu pocî căștiga lei 1.000, ș'apoi să plătescū câte 3 și 4 miū acolo, și câte alte 4 miū aice: apoi de unde să le scotū?»

(1) Cf. altă scrisoare din Craiova, 9 Ianuarie 1822: «Intreabă [Zamfirache] la ce meșteșug voesc ca să învețe Hristachi: ci, fiindcă eu de aici așa nu pot zice decit zugrăfia, apoi dumnealui iarăș cum va socoti mai bine.»

ADAUS.

Comande de cărți.

La 30 Iulie 1824, Fleischhackel von Hakenau, Agent austriac din Principate, scria cu mult despreț despre boierii noștri, cari n'ar fi în stare să prețuească cărțile și să cheltuească pentru ele: «Von den Null's Pretiosen, gelehrten Büchern und Raritäten-Sammlung wird wohl schwerlich, weder ein moldauer, noch wallachischer Bojar etwas wünschen. Es mangelt am geistigen und Pecuniären. Ce serait jeter des perles aux c[ochon]s.»

El le făcea de sigur o nedreptate. Multe cărți și cărți bune se aduceau neconținut din Apus pentru boierii moldoveni și munteni. Și în corespondența Casei Pop sunt destule cereri. O înșirare a lor în ordinea cronologică nu poate fi fără interes pentru istoria culturii noastre.

1 Decembrie 1791. «B. Șt[irbei], Vornic.» «Fiindcă cheia după la Mehediia este închisă, te poftesc să-m triimeț pă aci niscaiva gazeturi.» Să-i trimeată pe acolo «acestea ce mai jos le însămnez cărți, carele se arată în gazeturi: *αἱ διχόνοιαι τῆς πενθεράς καὶ τῆς νόμφης, ἡ ώραῖα χήρα, Πιλπαίδος Μυθολογικόν, Περίγρησις Κόρου, Κωμῳδία τῆς Παμέλας, Χαλιμανὲ εἰς δύο τόμους.* («Certele soacrei și ale nurorii, Frumoasa văduvă, Fabulele lui Bilpai, Călătoriile lui Cir, Comedia Pamela, Halimaua în 2 volume»).

[Brașov], 18 Aprilie 1810. «B. Șt[irbei].» «Pentru gazeturi». «Ačasta mă supără, căci nu am cu ce să mă englendisesc... Și, pentru niște tomuri talienestî de care am fost poftit pă prea-iubit prietenul mieu chir Zinovie, îmi scrie într'un răspunsu ce-m face, că aū venit.»

Buda, 21 Aprilie 1815. Tipografia Universității. Să se trimită prenumeranții ce vor fi plătit pentru Lexiconul românesc. Să strângă și pentru Triodul ce este a se tipări. — Nemțește.

București, 17 Ianuarie 1820. Νικόλαος Παστής. Cere pentru boieri ziarele *le Constitutionnel* și *le Libéral*.

Paris, 28 Aprilie st. n. 1821. [Dr.] N. Pikkolos. Trimite cărți grecești, latinești și franțuzești și 40 de portrete către dascălul Vardalah, în București și către Postelnicul Iacovachi Rizo, în Iași.

Craiova, 16 Ianuarie st. v. 1822. Nistor Pavlovici. Se cere *Journal de Francfort* de «părintele Neofit gramaticu de la S. Episcop», dar pe numele de «Nicolas Lesviodox.»

Craiova, 6 Iunie st. v. 1822. N. Pavlovici. «Părintele gramaticu să roagă pentru gazete: cea de Francfort ca să să beșteluiască (1) încă pe $\frac{1}{2}$ an, și tot pe adresa Sfinției Sale: *Nicolaos Lesviodox.*»

Brașov, 1 Noemvrie st. n. 1822. Κώσταντίνος Βαρδαλάχος. Pentru un pachet cu cărți dela Paris.

Craiova, 17/29 Martie 1823. Dumitrașcu St[an] Popovici. «Un nepot al cocoa-nei Elenci[i] Brăiloiaci[i] mi s'a'u rugat ca să-i găsec o carte «Wegga Mathematika», de să va fi găsind tălmăcită în limba rumânească și grecească, — că nemțește nu știe.»

Pisa, 16/28 Maiu 1823. Ίάκωβος Πίζος. Pentru N. S. Pikkolos, care aduce cărți franceze din Paris, prin Viena, la Iași.

București, 27 Decemvrie 1823. Hakenau. Să se trimită «Journal de Francfort» lui Păh. Dimitrache Câmpineanu și la «Madame la princesse Ralitzza de Caradzea» în București.

La 11 Noemvrie, îl comandase și pentru Hatmanul Ștefan Bălăceanu; la 25 pentru Vel Clucerul Șerban Grădișteanu.

La 18 Ianuarie 1823 în sfârșit, Pop comandase pe «Österreichischer Beobachter», pentru Medelnicerul N. Păcleanu.

[București], 30 Decemvrie 1823. Μιχ. Γάκας. A primit και τὸ τρίτον μου βιβλίον, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς (și a treia carte a mea, despre arhitectură), trimis de la Viena. Cere și alte cărți, dacă se află în acel oraș. Să le aducă, când poate, dela Paris. — Grecește.

La 19 Decemvrie 1831, pentru «Beobachter», cerut de «M. Exarchos, docteur en médecine».

București, 2 Ianuarie 1832. E. L. Blutte. Il roagă a abonà la ziare pe «M. le vicomte de Grammont». Sublinierea e a lui.

(1) *Bestellen*, a comandà.

[Ocnele-Mari.] Victor Bounin. Să trimită pe sama sa «La maison rustique», Paharnicului Amira, la Râmnic.

Adaug, în sfârșit, o comandă de litere de tipografie, cam din anii 1789:

«Însemnare și mostră de plumb întărit, pentru trebuința de a să face slove de tipari aici în Țara-Românească; însă plumbul să fie întărit întoema ca această probă, și să fie ștucuri ca de doaozeci de funți un ștuc. Tot plumbul să fie zece măji. Însă să cade a să da de știre fabricantului ca nu care cumva să amestece careva zgură, să nu să poată vărsa slova.... Însă slova aceasta noi o avem făcută numai din plumbū moale și din cositori, și nu rabdă mult la tipar; și pentru această voim a să aduce acest felū de plumbū întărit [după mostra] câștigată din Sibiiū, de la tipograful domnului Haocmaistăr. (1). Costandin (?), tipograf Râmnicului.»

(1) Hochmeister.